

Ігор Срібняк

ТАБІР ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УНР У ПИКУЛИЧАХ (ПОЛЬЩА) (СІЧЕНЬ — ЛЮТИЙ 1921 р.): УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ ТА МОРАЛЬНИЙ СТАН ВОЯЦТВА

У статті проаналізовано умови перебування та моральний стан інтернованих вояків-українців Армії УНР у таборі Пикуличі (Польща) у січні — лютому 1921 р. Доведено, що побут таборян характеризувався значними труднощами, що було зумовлено перенаселеністю, браком дров для опалення бараків, неякісним харчуванням, недотриманням санітарно-гігієнічних норм, присутністю полонених червоноармійців. Водночас інтернованим надавалась кваліфікована лікарська допомога, що давало змогу уникнути поширення в їхньому середовищі пошесних хвороб.

Ключові слова: табір, інтерновані, харчування, шпиталь, Армія УНР, Пикуличі.

Обставини перебування інтернованого вояцтва у таборі Пикуличі взимку 1921 р. ще не були об'єктом наукового дослідження, проте їх вивчення дає змогу встановити ті труднощі, які були змушені долати вояки-українці в умовах тимчасової ізоляції на теренах Польщі. Одним із перших вивчення цієї теми розпочав польський історик О. Колянчук, опублікувавши свій допис (у вигляді науково-популярного нарису) на шпальтах журналу «Пам'ятки України»¹. На далі ця наукова проблема перебувала у полі зору й інших дослідників, які вивчали обставини перебування інтернованої Армії УНР у таборах Польщі². Також вивчалася й специфіка видання таборових часописів у Пикуличах³, матеріали яких були та залишаються важливим джерелом для відтворення життя й діяльності вояків-українців у таборах.

Наукова розробка окремих аспектів історії функціонування цього табору продовжується і сьогодні, свідченням чого стала публікація окремої брошури науково-популярного характеру⁴. Щоправда, власне таборовому побуту інтернованих вояків Армії УНР у цій розвідці польського

історика було присвячено лише кілька абзаців, в яких зазначено перелік розміщених тут українських відділів та їх кількісний стан, а також вміщено дуже стислі відомості про таборів культурно-мистецькі осередки⁵. Проте відсутність у брошурі посторінкових посилань на джерело інформації, робить проблематичним її наукове використання, оскільки вимагає додаткової перевірки наведених тут фактів. Ускладнює сприйняття поданих відомостей і недотримання О. Колянчуком хронологічного принципу побудови тексту, що для кожного історика має бути непорушною засадою.

Внаслідок цього у читача може скластися хибна уява про ситуацію в таборі в кінці 1920 — на початку 1921 рр., оскільки О. Колянчук подає інформацію про нібито пануючу в Пикуличах фатальну антисанітарію, відсутність лікарської допомоги, масову захворюваність таборян на тиф і червінку. Проте таким становище було в 1919–1920 рр., і потерпали від нього насамперед полонені вояки УГА, інтерновані галичани з числа цивільних осіб та полонені червоноармійці. Натомість вояки Армії УНР перебували у значно кращих умовах, хоча і їхні потреби (у провіанті та вугіллі для опалення бараків тощо) не забезпечувались польською владою повною мірою. Можна з певністю стверджувати, що принаймні лікарська опіка в таборі надавалась всім, хто її потребував (очевидно, що це стосувалось тільки українців), проводилась їх обов'язкова вакцинація, тому не існує жодних підстав заявляти про масову смертність у середовищі таборян⁶.

¹ Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921 рр.) // Пам'ятки України: історія та культура. — К., 1995. — № 3. — С. 112–117.

² Див. зокрема: Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1997. 209 s.; Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). — Київ — Філадельфія, 1997. — С. 25–26, 64; Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). — К., 1999. — С. 91.

³ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. — Львів, 2002. — С. 196–197, 206–207.

⁴ Kolańczuk O. Obóz internowania oraz ukraiński cmentarz wojenny w Pikulicach pod Przemyślem (1918–1921). — Przemyśl, 2017. — 51 s.

⁵ Kolańczuk O. Obóz internowania oraz ukraiński cmentarz wojenny w Pikulicach ... — s. 14, 17.

⁶ Kolańczuk O. Obóz internowania oraz ukraiński cmentarz wojenny w Pikulicach ... — s. 13–14.

Загалом слід зазначити, що зібрана істориками інформація про табір у Пикуличах була настільки стислою, що не давала змоги цілісно уявити ситуацію в таборі протягом перших місяців 1921 р. (власне, часу перебування у цьому таборі інтернованих вояків-українців Армії УНР). До того ж до наукового обігу весь цей час не були залучені матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, в якому зберігається найбільший джерельний комплекс з історії життя і діяльності таборових громад вояків-українців Польщі та інших країн Європи.

Метою статті є відтворення обставин перебування вояків-українців у таборі інтернованих Військ УНР Пикуличі (Польща), а саме: аналіз побутових умов, рівень захворюваності, специфіка харчування, стан налагодженості культурно-освітньої роботи.

Табір для утримання полонених та інтернованих у Пикуличах був розташований поблизу однойменного села, що лежало на відстані 3–4 км від Перемишля. Це порівняно невелика територія, обнесена двома рядами колючого дроту заввишки в три метри. Тут ще за часів світової війни австрійцями були збудовані довгі кам'яні казарми з вікнами у даху та дерев'яні бараки (загалом 49 об'єктів). Восени 1920 р. у декількох бараках табору, виділених в окрему секцію, перебувала невстановлена кількість полонених червоноармійців. У грудні ц. р. польська військова влада приймає рішення про розміщення тут особового складу кількох формацій Армії УНР, а саме: 1-ої Запорізької стрілецької дивізії, частини 1-ої Кулеметної дивізії та 2-го Інженерного відділу. Тож станом на 1 січня 1921 р. у таборі перебував 3031 українець, у т. ч. — 652 старшини, 136 військових урядовців, 2152 козаки, 79 жінок та 12 дітей (підрахунки мої. — *Авт.*)⁷.

У таборі всі частини (зберігаючи свою внутрішню структуру) були зведені в одну групу інтернованих Військ УНР, яку очолив командувач 1-ої Запорізької дивізії генерал-хорунжий Г. Базильський. Був створений і штаб групи, через який здійснювалось оперативне управління розміщеними в таборі підрозділами. Найнагальнішим завданням у цей час було запобігти поширенню інфекційних хвороб у середовищі українського вояцтва, тому на виконання розпорядження польської влади Г. Базильський своїм наказом ч. 001 від 2 січня 1921 р. групі інтернованих зобов'язав усіх таборян (у т. ч. й тих, хто мешкав поза табором, орендуючи житло у приватному секторі) до проходження протитифозного щеплення у таборовому шпиталі. Одночасно

⁷ Центральний державний архів вищих органів та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70.

зі щепленням таборянам у першій декаді січня 1921 р. був також проведений медичний огляд, тож інтерновані могли вже не побоюватись спалаху цієї небезпечної хвороби⁸.

Умови перебування вояцтва у таборі від самого початку були дуже обтяжливими, а часом — вкрай нестерпними. Насамперед, інтерновані розміщувались у бараках дуже скупчено⁹, що було, очевидно, зроблено з метою економії дров, потрібних для обігріву. Через відсутність ліжок або тапчанів усі таборяни (включно з жінками і дітьми) спали покотом на двоповерхових нарах. Багатьом таборянам бракувало сінників для снання, а ковдри, подушки і постільна білизна не видавалися зовсім. Через «страшенний брак дров» казарми майже завжди були вогкими і холодними, що робило існування в них не те що не комфортним, а ставило вояків на грань виживання. Козаки розміщувались окремо від старшин, але умови утримання останніх практично нічим не відрізнялись¹⁰.

Не було належним чином забезпечено й харчування вояцтва в таборі. Польська служба постачання часто не видавала відповідно до харчової розкладки всіх продуктів або робила це у меншій кількості. Зокрема, зовсім не видавався цукор і сахарин, а також мармелад; 75 % усього м'яса становила конина, а решта — яловичина дуже поганої якості. Старшинам не видавався білий хліб (навіть у Різдво), а той, що завозився до табору, був зі значними домішками гороху та кукурудзи. Саме приготування їжі в таборі також було пов'язане зі складнощами через малу кількість дров, яка виділялась на ці потреби. Досить дошкульною для таборян була й відмова у видачі тютюну¹¹.

Незадовільний стан справ з харчуванням інтернованих вояків-українців у Пикуличах було засвідчено й у пізнішому (від 16 квітня 1921 р.) донесенні одного з агентів закордонного відділу Всеукраїнської надзвичайної комісії до Києва: «[...]їжа неможлива. Зранку не видають зовсім нічого, десь біля 11 години обід, який складається з мамалиги або капусти, біля третьої години видається хліб з кукурудзи, змішаної з житом. Вечеря складається з рідкого супу на квасолі, іноді буває гіркий чай. Харчові продукти вкрай неякісні: мамалига зовсім зіпсована і її неможливо використовувати як їжу [...]. В останній час [...] була єдина видача цукру, до того ж — виключно старшинам — з'ясувалося, що половина цукру змішана

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 510.

⁹ Українська революція. Документи 1919–1921 / Ред. Т. Гунчак. — Нью-Йорк, 1984. — С. 395.

¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70.

¹¹ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70–70 зв.; Ф. 1075. — Оп. 4. — Спр. 28. — Арк. 160.

з січкою жита й кукурудзи». Через таке харчування серед інтернованих «дуже часті випадки захворювань, нерідко трапляються випадки плямистого тифу»¹². Навіть коли згадуваний агент у чомусь і «згустив фарби», неякісне харчування українського вояцтва в Пикуличах набуло характеру звичної повсякденності.

На початках свого таборового існування практично всі вояки мали верхній одяг, взуття і нижню білизну. Проте через відсутність грошей та проблеми з харчуванням дехто з інтернованих волів розстатись з верхнім одягом і вдався до його продажу, сподіваючись у подальшому на отримання нових речей. І хоча переважна більшість вояцтва дбала про свій одяг та зовнішній вигляд, але у них забруднювалась нижня білизна, а випрати її майже не було можливості через відсутність у таборі пральні. Суцільну проблему являло й бажання помитись. Однак таборова лазня — «холодна, маленька, тісна розрахована на 10–15 чоловік», — цілком не відповідала своєму призначенню. Внаслідок цього таборяни потерпали від різного роду паразитів та вошей. І хоча на території була дезінфекційна камера, обробка в ній одягу давала лише тимчасовий ефект¹³.

Неякісне та недостатнє харчування, прикрі санітарно-гігієнічні умови (на додаток до всіх проблем — табір не був забезпечений достатньою кількістю туалетів, що змушувало частину таборянин задовольняти свої природні потреби деінде) призвели до підвищення рівня захворюваності. Відомо, що з моменту приїзду в табір і до 21 січня 1921 р. до шпиталю й амбулаторії звернулось 1500 інтернованих. Щоправда, найчастішою причиною звернень були не простудні хвороби або анемічні стани, а венеричні хвороби (ними заражені 80 % старшин і 60 % козаків з числа тих, хто зголосився до лікарських закладів)¹⁴.

Проте надання лікарської допомоги було спочатку досить ускладнене відсутністю відповідного приміщення, бо, як йшлося у звіті військово-санітарної управи військового міністерства УНР від 13 лютого 1921 р., для лікарського і санітарного персоналу дивізійних та бригадних шпиталів (загалом 70 осіб) «було відведено помешкання дуже холодне і сиростне, з стін та стелі котрого капала вода. Опалення для помешкання видавалось в такій обмеженій кількості аби тільки можна було мешкаючим зварити собі харч». У цьому ж приміщенні відбувався амбулаторний прийом хворих, і в разі потреби доводилось класти хворих просто на непокриту земляну підлогу. На жаль,

¹² ЦДАВО України. — Ф. 3204. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 31–32.

¹³ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70–70 зв.

¹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70 зв.

реакція польського коменданта табору на всі звернення головного лікаря про нагальну необхідність поліпшення умов утримання хворих була досить повільною¹⁵.

Щоправда, слід зазначити, що медичну допомогу таборянам надавали також і польські лікарі, які діяли у порозумінні з головним лікарем 1-ої Запорізької дивізії. Важливим було й те, що хворих зі складними діагнозами лікували у міському шпиталі Перемишля (протягом січня 1921 р. до нього було переведено 42 таборянина). Але більшість — 132 хворих — проходила курс лікування в таборі, долаючи всі невідгоди таборової дійсності в Пикуличах. В особливо складному становищі опинились 26 інвалідів, у т. ч. двоє цілком сліпих вояків Армії УНР. Крім того, в таборі перебувала значна кількість хворих на сухоти (у цитованому звіті не було подане їх число), що конче потребували поліпшення харчування¹⁶.

Вже за деякий час спільними зусиллями комендатури і штабу інтернованих Військ УНР умови утримання хворих у таборовому шпиталі були суттєво поліпшені, після чого він, за оцінкою представника військово-санітарної управи військового міністерства УНР у середині лютого 1921 р., справляв «цілком задовільне враження». Причому харчування хворих відбувалося «по діетам, вповні вистачає і добре», що було заслугою польсько-українського медичного персоналу (12 лікарів, 18 сестер-жалібниць, 20 санітарів)¹⁷. «Єдиним лихом» у шпиталі було те, що хворі вояки Армії УНР лежали там «впереміжку» з полоненими більшовиками¹⁸.

На цей час кількість вояків-українців у таборі дещо зменшилась (до 2866 осіб, у т.ч. 65 жінок і 8 дітей)¹⁹, що сталося внаслідок різних причин, зокрема, службових відряджень деякого з вояків, можливого переведення окремих підрозділів до інших таборів, а також «урлопування» (звільнення з табору незначної частини таборянин). З огляду на брак даних можна тільки припустити, що деяка частка старшин та козаків, не витримавши складнощів таборового існування, а також під впливом різних чутток, залишала табір у пошуках кращої долі для себе. Майже всі вони

¹⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2562. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 106.

¹⁶ ЦДАВО України. — Ф. 2562. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 106.

¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 2562. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 106.

¹⁸ Попри те, що всіх вояків у шпиталі «рівняло» їх становище (хворих), спільне лікування українців і червоноармійців, які ще нещодавно за наказом своїх більшовицьких вождів намагались знищити державність Польщі та УНР, негативно впливала на морально-психологічний стан інтернованих вояків-українців. — *Авт.*

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 2562. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 106.

прямували до Чехії, сподіваючись знайти роботу та пристановище для себе у цій країні.

Але вочевидь це були лише окремі старшини та урядовці, які не мали стійких державницьких переконань й опинилися в лавах Армії УНР випадково. Дезертирство цієї категорії вояків було радше позитивним явищем, бо давало змогу позбутись непотрібного для Війська УНР людського «баласту». До прийняття такого рішення декого з вояків спонукала й та обставина, що вони не отримували грошового забезпечення (1-й Запорізькій дивізії його не було виплачено за останні три місяці). Тож таборяни не мали можливості задовольнити своїх нагальних потреб: придбати тютюн, розрахуватись за прання тощо. У пошуках готівки дехто з вояків, як вже зазначалося, намагався продати що тільки можна, навіть власний сінник.

Незадоволення власним становищем багато хто із таборян переносив на Уряд УНР, до якого в масі своїй «запорожці» ставились «вороже і з недовірям» (до Головного Отамана С. Петлюри — «індиферентно»). Це пояснювалося відсутністю реальної допомоги з їхнього боку та «відповіді на цілий ряд важливих запитань щодо майбутніх перспектив». Ставлення до партій, Ради Республіки, Національної ради у Відні у «запорожців» було «скептичним». При тому лише поодинокі старшини й урядовці «несвідомо або вороже ставились до ідеї У.Н.Р.», бо, як зазначалося у звіті, у своїй переважаючій більшості «запорожці» — «це цілком національний свідомий елемент», серед яких можна знайти «і старих Богданівців і Дорошенківців і Гайдамаків з куреня Смерті, старих повстанців з “Холодного Яру” і з Полтавщини і навіть з Кубані, або з Сибіру з зеленого клину»²⁰.

З огляду на це в їхнє середовище не могли проникнути сторонні політичні впливи, а до більшовиків ставлення «запорожців» було «гостро ворожим». Взагалі «запорожці» значно різнились від інших частин, бо вони «з великою вірою у свою правоту перенесли погляди, принципи та звичаї колишнього історичного Запоріжжя [...] у ХХ ст.». Такі уявлення вояків 1-ої Запорізької дивізії зумовлювали досить своєрідне сприйняття ними власних командирів і начальників, які залишались такими тільки в строю, натомість у повсякденному житті (так само, як і в таборі) вони були лише товаришами, з якими їхні підлеглі були пов'язані «спільними походами, боями і пролиттю кров'ю»²¹.

Тому не слід дивуватись, що, приміром, «чорні запорожці» свого командира полковника

П. Д'яченка називали «батьком», а командира дивізії генерала Г. Базильського «не любили, і не поважали», бо він залишався для них чужим. До того ж останній «через свою нетактовність і невміння поставити на висоту свій авторитет комдива» причинився до «погіршення відношення польської влади до козаків і навпаки». Одним із наслідків цього стало посилення режиму утримання інтернованих, що виявилось у суттєвому зменшенні кількості перепусток на вихід з табору та низці конфліктів між українськими козаками й старшинами, з одного боку, та польськими вартовими, з другого, які інколи закінчувались побиттям інтернованих. У свою чергу, такі випадки причинились до витворення у «запорожців» стійкої антипатії і навіть ворожості до поляків та усього польського²².

Проте інтерновані були здатні створювати й позитивні цінності, що виявилось у налагодженні культурно-мистецької та просвітницької діяльності в таборі. Після того як минув «угар відступу та шал розпуки», а таборовий побут все більше набував рис одноманітності, гурт творчих і небайдужих старшин, об'єднаних у таборовому культурно-освітньому відділі²³, доклав всіх зусиль до урізноманітнення вільного часу таборян. «При надто малих матеріальних засобах і несприятливих умовах» вони зуміли розвинути корисну для всіх інтернованих діяльність²⁴.

Спочатку в таборі заснувалось кілька самодіяльних хорів, серед них — хор 1-го кінного полку «Чорних Запорожців». Майже відразу виявила свою діяльність й театральна секція, перша інформація про яку містилась у наказі ч. 3 (без зазначення дати, але, очевидно, йдеться про перші числа січня 1921 р.) начальника групи інтернованих Військ УНР²⁵. Заходами її членів у таборі було підготовлено п'ять вистав, які були запропоновані увазі таборового загалу. Задля створення сприятливих умов для роботи таборового театру основні його функціонери (головний режисер Далекий, режисер Саливон, сценарист Лютий, костюмер Хрущ, декоратор Гемпель) наказом начальника

²² ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 72.

²³ 1-ша Запорізька дивізія зберегла при цьому свій дивізійний культурно-освітній відділ (начальник — М. Островерха), який складався з науково-шкільної, редакційної, театральної, редакційної, спортивної та господарчої секцій. Щоправда, через відсутність приміщень весь відділ містився в одній кімнаті, де працювала канцелярія дивізії, бібліотека-читальня, видавнича група; тут же проводились репетиції артистів-аматорів та співаків (див.: ЦДАВО України. — Ф. 3526. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 8; Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 196. — Арк. 33).

²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70 зв.

²⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 511.

²⁰ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 71–71 зв.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 71–71 зв.

групи інтернованих були звільнені від виконання інших службових обов'язків²⁶.

Призначені до складу культурно-освітнього відділу старшини докладали всіх зусиль для організації просвітницької роботи. Заходами останніх у таборі була проведена реєстрація неграмотних і малограмотних козаків (їхня загальна кількість становила близько 300 осіб), з числа яких утворено навчальні групи на чолі з сотенними інструкторами. При 1-й Запорізькій дивізії функціонувала підстаршинська школа, на виконання наказу Головної команди Військ УНР у таборі була розпочата підготовка до відкриття старшинської школи (останнє завдання було майже не реальним в умовах цього табору як з огляду на гострий брак фахових лекторів, так і через цілковиту відсутність потрібних для цього підручників)²⁷.

До активізації просвітницької роботи в таборі причинились члени товариства «Просвіта», статут якого було затверджено 23 січня 1921 р. Визначивши своїм завданням «виховання козаків і старшин у суто національному дусі», управа новозаснованого товариства планувала зосередити свої зусилля не лише у царині освіти й шкільництва, але й долучатись до розбудови інших сфер гуманітарної діяльності. З цією метою управа «Просвіти» проектувала утворити у своєму складі шість секцій (лекційну, бібліотечну, мистецьку, видавничу, кооперативну, спортивну). Але такі наміри фактично призвели би до непотрібного дубляжу роботи дивізійного і таборового культурно-освітніх відділів, розпорошення зусиль культурно-освітніх працівників. Проте цього не сталося, бо члени «Просвіти» зосередились на сприянні розвитку самоосвіти вояцтва та заохоченні до опрацювання історії збройної боротьби українського народу за державність²⁸.

У таборі відкрились бібліотека і читальня на 50–60 осіб, щоправда, через невелику кількість книжок у них (лише близько 300 назв), останні «функціонували мляво». Натомість спеціально призначеними лекторами з числа старшин щоденно проходились лекції з історії та географії України (присутніми на них були 250–300 козаків)²⁹. До роботи з інтернованими долучився й делегований у лютому 1921 р. до Пикуличів професор Л. Бачинський, який провів тут низку викладів з природознавства.

Дуже багато праці було покладено членами видавничої секції задля продовження видання літературно-наукового тижневика (фактично

²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 189. — Арк. 13.

²⁷ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70 зв.

²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 189. — Арк. 35.

²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 49, 70 зв.; Ф. 3526. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 8.

місячника) «Запорожець», перший рукописний номер якого (тиражований на шапірографі) вийшов у грудні 1920 р. Наступне число (2–3, здвоєне) готувалося до друку в таборі (відповідальний редактор — Л. Лазаренко) й уже було видруковано на машинці та розтиражовано в аналогічний спосіб. Наклад цих двох випусків «Запорожця» становив 200–240 примірників³⁰.

На шпальтах часопису уміщувались різноманітні матеріали: громадсько-політичні (про діяльність «тарнівського» уряду та завдання інтернованої Армії УНР, поезії та оповідання «запорожців», окремі інформації з життя табору (у т. ч. й рецензії на виступи аматорських театральних музичних колективів), гумористичні та сатиричні замітки. У № 2–3 часопису було опубліковано розлогу статтю про кооперативний рух в армії та доцільність створення у таборах кооперативів, тут же повідомлялось про заснування у таборі Пикуличі споживчого кооперативу «Запорожець», що стало можливим завдяки виявленій ініціативі співробітників культурно-освітнього відділу 1-ої Запорізької дивізії³¹. Кооператив (на чолі з Я. Сліпанським) розпочав свою діяльність у січні 1921 р. з влаштування крамниці та чайні. У перспективі його управа планувала заснувати ще цілу низку підприємств (пекарні, пральні, палітурної майстерні тощо), але грошових ресурсів вистачило лише на відкриття шевської і кравецької майстерень³².

Бажання частини небайдужих таборян (вояків 1-ої Запорізької дивізії) донести свою думку до таборового загалу, використовуючи прийоми гумору і сатири, привело до появи на початку 1921 р. журналу «Жало», який поширювався у старшинському баракі (його тематична спрямованість зрозуміла вже виходячи з його назви)³³. Але, напевно, що тональність окремих статей цього журналу була настільки гострою, що спонукала генерала Г. Базильського вдатись до заборони часопису через «несуразний зміст статей» (наказ начальника групи інтернованих Військ УНР № 11 від 12 січня 1921 р.)³⁴.

Однак всі старання таборового активу розвинути культурно-освітнє життя в таборі у більшому обсязі були марними, бо інтерновані розуміли

³⁰ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Sprzymierzona Armia Ukraińska, I.380.1. T. 60 (Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oswiatowej w obozach).

³¹ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі. — С. 206–207.

³² ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200. — Арк. 70 зв.

³³ Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: у 3-х ч. Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції. — С. 87; Вішка О. Преса української еміграції в Польщі. — С. 196–197.

³⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 189. — Арк. 13.

тимчасовість свого перебування у Пикуличах. Не сприяли цьому й побутові умови, які не могли бути змінені на краще через брак ресурсів для утримання таборян у державній скарбниці Польщі. У цій ситуації найкращим рішенням стала передислокація інтернованих тут частин Армії УНР до інших таборів, здійснена у кінці лютого 1921 р., після чого особовий склад 1-ої Запорізької дивізії був переміщений до табору Вадовиці, а 1-ої Кулеметної — до Ланцута³⁵.

Отже, перебування інтернованих вояків-українців у таборі Пикуличі від самого початку характеризувалося значними побутовими труднощами, що було пов'язано з нестачею дров для обігріву бараків, неефективністю роботи санітарно-гігієнічних закладів, вкрай неякісним харчуванням та іншими обмеженнями. Все це зумовлювало суттєве зростання рівня захворюваності в таборі, але завдяки

добре налагодженій медичній допомозі поширення інфекційних хвороб вдавалось швидко локалізувати. Водночас все це в комплексі призводило до деморалізації тих вояків-українців, які не мали стійких національно-державницьких переконань.

У цих умовах величезного значення набували заходи старших військових начальників та співробітників культурно-освітніх відділів зі зміцнення морального духу інтернованих. З цією метою у таборі було організовано проведення загальних та спеціальних викладів, у середовищі козацтва ініційовано процес ліквідації неграмотності та малограмотності, на таборовому плацу старшинами проводились стройові заняття. Для всіх охочих у таборі для вояцтва були створені умови для занять спортом та різними колективними іграми. У вільний від служби час таборяни відвідували таборовий театр, в якому заходами акторів-аматорів готувались вистави п'єс українських драматургів. Єднала таборян й українська пісня у виконанні самодіяльних таборових хорів.

³⁵ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі. — С. 40.

ДЖЕРЕЛА

1. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. — Львів, 2002.
2. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921 рр.) // Пам'ятки України: історія та культура. — К., 1995. — № 3. — С. 112–117.
3. Колянчук О. Табір інтернування та українське військове кладовище в Пикуличах біля Перемишля (1918–1921). — Перемишль, 2017.
4. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). — К., 1999. — С. 91.
5. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: у 3-х ч. Ч.ІІ: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). — К., 2000. — С. 87.
6. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). — Київ — Філадельфія, 1997. — С. 25–26, 64.
7. Українська революція. Документи 1919–1921 / Ред. Т. Гунчак. — Нью-Йорк, 1984. — С. 395.
8. Центральний державний архів вищих органів та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 200.
9. ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 28.
10. ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 4. — Спр. 28.
11. ЦДАВО України. — Ф. 3204. — Оп. 1. — Спр. 12.
12. ЦДАВО України. — Ф. 2562. — Оп. 1. — Спр. 32.
13. ЦДАВО України. — Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 189.
14. ЦДАВО України. — Ф. 3526. — Оп. 1. — Спр. 1.
15. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). Sprzymierzona Armia Ukraińska. I.380.1. T. 60 (Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oswiatowej w obozach).
16. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1997. 209 s.
17. Kolańczuk O. Obóz internowania oraz ukraiński cmentarz wojenny w Pikulicach pod Przemyślem (1918–1921). — Przemyśl, 2017. — 51 s.

REFERENCES

1. Vishka, O. (2002). Prasa ukraińskiej emigracji w Polsce (1920–1939 rr.). *İstoriyko-bibliograficzne doslidzhennia*. Lviv (in Ukrainian).
2. Kolianchuk, O. (1995). Ukrainci v taborakh Peremyshlia (1918–1921). *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*, 3, 112–117 (in Ukrainian).

3. Kolianchuk, O. (2017). Tabir internuvannia ta ukrainske viiskove kladovyshche v Pykulychakh bilia Peremyshlia (1918–1921). Przemysl (in Ukrainian).
4. Pavlenko, M. I. (1999). Ukrainski viiskovopolonenni i internovani u taborakh Polshchi, Chekhoslovachchyny ta Rumunii: stavlennia vlady i umovy perebuвання (1919–1924). Kyiv, 91 p. (in Ukrainian).
5. Sidorenko, N. (2000). Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia: u 3-kh ch. Ch. II: Presa internovanykh ukrainsiv ta tsyvilnoi emihratsii (Chekhiia, Polshcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924). Kyiv, 87 p. (in Ukrainian)
6. Sribniak, I. (1997). Obbezbroiena, ale neskorena: Internovana Armia UNR u taborakh Polshchi i Rumunii (1921–1924). Kyiv-Philadelphia, pp. 25–26, 64 (in Ukrainian).
7. Ukrainska revoliutsiia. Dokumenty 1919–1921. (1984). In edit. by T. Hunchak. New York, 395 p. (in Ukrainian).
8. Tsentralnyi Derzhavnyi Arkhiv vyshchykh Orhaniv ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 1078. Op. 2. Spr. 200 (in Ukrainian).
9. TsDAVO Ukrainy. F. 2439. Op. 2. Spr. 28 (in Ukrainian).
10. TsDAVO Ukrainy. F. 1075. Op. 4. Spr. 28 (in Ukrainian).
11. TsDAVO Ukrainy. F. 3204. Op. 1. Spr. 12 (in Ukrainian).
12. TsDAVO Ukrainy. F. 2562. Op. 1. Spr. 32 (in Ukrainian).
13. TsDAVO Ukrainy. F. 2439. Op. 1. Spr. 189 (in Ukrainian).
14. TsDAVO Ukrainy. F. 3526. Op. 1. Spr. 1 (in Ukrainian).
15. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). Sprzymierzona Armia Ukraińska. I.380.1. T. 60 (Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oswiatowej w obozach) (in Polish).
16. Karpus, Z. (1997). Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 209 p. (in Polish).
17. Kolańczuk, O. (2017). Obóz internowania oraz ukraiński cmentarz wojenny w Pikulicach pod Przemysłem (1918–1921). Przemysł, 51 p. (in Polish).

Ihor Sribniak

CAMP OF UNA INTERNED TROOPS IN PIKULICE, POLAND (JANUARY — FEBRUARY, 1921): CONDITIONS OF STAY AND SOLDIERS' MORALE

The article analyses the conditions of stay and morale of interned soldiers of UNA in the camp of Pikulice (Poland). It is proved that the life of Ukrainian soldiers was marked by considerable difficulties, caused by overcrowding of the camp, lack of firewood for heating huts, inefficient work of sanitary facilities, extremely poor food and other restrictions. All these led to a significant increasing the incidence rate in the camp, but thanks to well-established medical care, the spread of infectious diseases were quickly localized. But all the same, these factors in a complex led to the demoralization of those Ukrainian soldiers, who did not have stable national-state convictions.

In these conditions, the efforts of senior military commanders and employees of cultural and educational departments to strengthen the morale of interned persons became of great importance. For this purpose, in the camp it was organized special courses for increasing the middle level of education of the Cossaks. For the same purpose it was arranged the library and reading room for 50-60 people in the camp. Members of publishing section put great effort into publishing scientific periodical "Zaporozhets", and satirical magazine, distributed in the barracks. It was created conditions for sport activity among interned soldiers. In their free time soldiers went to the amateur Ukrainian theatre.

Key words: camp, internees, nutrition, hospital, UNA, Pikulice.

Дата надходження статті до редакції: 15.09.2017.